

2.1 A szakmai kifejezésekkel kapcsolatos nehézségek

Mint ifjúságsegítők, akik a bevonásért próbálnak tenni, számos kihívással találkozunk munkánk során. Ezek közül az egyik az, hogy miként találjuk meg azokat a helyes kifejezéseket, amelyek azokra a fiatalokra utalnak, akiknek bevonása köré szeretnénk projektjeinket kialakítani.

Az elmúlt években számos szakkifejezés vált vita tárgyává. A kritika hatására ezek közül többet elvetettek, jelenleg is kerülnek vagy már meg is változtattak. Ennek oka, hogy néhány egyértelműen lekicsinylő, mint például az „agyonhajszolt apukák” vagy az „alsó népréteg”. Más kifejezéseket – mint például a „szegények”, a „fogyatékosok” vagy a „munkanélküliek” – közönyös vagy pontatlan voltuk miatt utasítjuk el. Az Európai Bizottság Ifjúság 2000–2006 Programjában például tudatos elmozdulás figyelhető meg a „hátrányos helyzetű fiatalok” megnevezéstől a „kevesebb lehetőséggel rendelkező fiatalok”² kifejezés felé, ami kissé esetlen és idővel valószínűleg változni fog.

Bármilyen elnevezés mellett is döntünk, el kell ismernünk, hogy:

- A szavak erőteljesek és összetettek, könnyen megbánthatunk velük másokat – még akkor is, ha a mögöttük rejlő gondolatok jó szándékúak, és senkit sem akartunk megsérteni vagy senkivel sem akartunk tiszteletlenül bánni;
- A szavak alakítják gondolkodásunkat és reakcióinkat. A leíró kifejezések, mint például a „fiatalkorú bűnöző” vagy az „erőszak áldozata” olyan képzetársításokkal bírnak, amelyek valóság alapja nem bizonyított, de használatuk után nehéz megszabadulni a hozzájuk kapcsolódó asszociációktól;
- Bár a szavak fontosak, nem szükséges, hogy megszállottá váljunk velük kapcsolatban. Ha túl sok időt töltünk a szavak értelmezésével, előfordulhat, hogy semmi hasznosat nem teszünk.

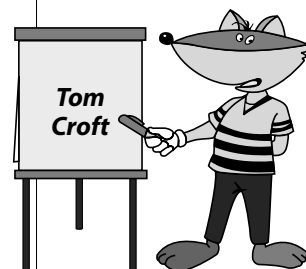
A nyelvvel az a probléma, hogy minden pillanatban két ellentétes erő feszül egymásnak, amikor olyanokkal dolgozunk, akik a mindennapi életükben kirekesztettséggel küzdenek. Az egyik oldalról a kormányok, a politikát irányítók, menedzserek, elemzők, adományozók és támogatók nyomása alatt dolgozunk. Amikor velük beszélünk, a fiatalok bizonyos csoportjait célként határozzuk meg és azonosítjuk. Címkéket használunk, hogy megnevezhessük a fiatalok sebezhető pontjait, azoknak a problémáknak a súlyát, amelyekkel ezeknek a fiataloknak meg kell küzdeniük; a helyzetük javításának nehézségeit, azt a méltánytalanságot és szenvedést, amit ezek a fiatalok megtapasztalnak. Azért cselekszünk így, hogy tudatosítsuk a társadalomban mindazt, amit a fiatalok tanítanak nekünk helyzetükről és vágyaikról. Világos és tömör kifejezések használatára törekszünk, hogy a szükséges támogatásokat és forrásokat elnyerve növeljük esélyeinket arra, hogy figyelmünket afelé fordíthassuk, ami valóban fontos: a fiatalokkal történő közös munkára.

A fiatalokkal való kapcsolatainkban a nyomás egy egészen más irányból jön. Tisztában vagyunk az emberek felcímkezésének abszurditásával és veszélyeivel. Tudjuk, hogy a fiatalok egyének, nem egy általános embercsoport. Világos számunkra, hogy a fiatalok rossz néven veszik a mások által rájuk aggatott címkéket. Felismerjük, hogy joguk van a méltósághoz és az önbecsüléshez. Ezért érezzük magunkat kellemetlenül, amikor úgy jellemezzük őket, ahogyan ők sosem tennék. Ezért jelent feszültséget, amikor a fent említett mindkét csoportnak megpróbálunk eleget tenni.

Mivel nincs ideális nyelvi álláspont a társadalmilag kirekesztett fiatalokkal kapcsolatban, többre jutunk, ha elővigyázatosak vagyunk és kerüljük a túlságosan rögzült nézetek kialakítását. Érdemes az alábbi alapelveket követni:

- Legyünk a lehető legszabatosabbak anélkül, hogy szóhasználatunk szakmaivá vagy nehezen érthetővé válna. Több fogyatékos ellenzi az olyan szavak használatát, mint a „szenvetés” és „kerekes székhez kötött”; részben pejoratív és leereszkedő felhangjuk, részben pusztán pontatlanságuk miatt. A kerekes széket használók nincsenek feltétlenül a székükhöz kötve, és bizonyítékok hiányában arrogáns modorra és tudatlanságra vall, ha szenvedőként jellemezzük őket.
- Meg kell hallgatnunk azt, amit a fiatalok szeretnének. A Hollandiában élő török vagy marokkói származású fiatalok vajon „medelander”-ként jellemeznék magukat (e terminust a holland kormány alkotta, azt sugallva, hogy ez a csoport csak félig holland)? És ha nem, ennek ellenére nekünk mégis így kellene tennünk? Vagy a „hátrányos helyzetű fiatalok” vajon magukra ismernének, ha ezt a személyleírást hallanák?

² A „kevesebb lehetőséggel rendelkező fiatalok” helyett a T-kitben a „hátrányos helyzetű fiatalok” kifejezést használjuk, ugyanis a magyar ifjúsági munkában ez az elfogadott és használatos forma, valamint nyelvi szempontból sem hangzik annyira idegenül. (lektor)

- Mindig legyünk tisztában az általunk jellemzett emberek méltóságával. Próbaképpen feltehetjük a kérdést: mi magunk szeretnénk-e, ha így utalnának ránk? Örülnénk-e annak, ha valakire, aki közel áll hozzánk, ezt a leírást alkalmaznák?
- Világossá kell tennünk, hogy egy ilyen leírás nem magukat a fiatalokat jellemzi, hanem jelenlegi helyzetükre utal. Ha tehát valakire azt mondjuk, hogy „veszélyeztetett” vagy „hátrányos helyzetű”, akkor jelenlegi vagy új keletű körülményeiről beszélünk, melyek hatást gyakorolnak az egyén lehetőségeire. Ez tehát nem bélyeg, amit örökké cipelni fognak.

2.2 Kik a hátrányos helyzetű fiatalok?

„Ha az emberek nem mozdulnak ki lakhelyükről, ha soha nem hagyják el azt a háztömböt vagy lakótelepet, ahol élnek, falat vonnak maguk köré. Semmit sem látnak, ami a birtokukon vagy az országukon kívül érzékelhető. Ez veszélyes. Ha kimozdulunk és körülnézünk, másokkal is találkozunk. Ez a világ változtatásának érzését nyújtja számunkra. A falat, amely megakadályozza, hogy kimozduljunk és másokkal találkozzunk, le kell rombolnunk.”

Az ifjúságpolitikáról szóló Fehér Könyv: A Contribution from the Poorest Young People, International Movement ATD Fourth World, 2001.

Hiányzó szakértők

Ezek egy olyan fiatal szavai, aki a kirekesztettség, diszkriminációval és szegénységgel kapcsolatos tapasztalatairól beszél; olyan témákról, amelyekről sokat beszélünk, mégsem értünk igazán.

Az egyetemi tanárokat, a politikai tanácsadókat, a szociális munkásokat, sőt, néha még az ifjúságsegítőket is a kirekesztettség szakértőinek nevezik. E szakértők közül sokan értékes másodlagos tudással rendelkeznek, amit hosszú évek elkötelezett kutatásával vagy elhivatott munkával az adott területen szereztek. Többek mély meggyőződését azok az igazságtalanságok táplálják, amelyeknek szemtanúi voltak. Kevesen vannak azonban azok, akik a tudást élethosszig tartó kirekesztettség érzéséből merítették. Ők a hiányzó szakértői e vitának, és az ő szaktudásuk az, amit nem ismerünk el vagy használunk ki eléggé.

Miért van ez így? Egyrészt azért, mert nehéz megszabadulni a tekintélyről és a tudásról alkotott, társadalmilag elfogadott normáktól és hiedelmektől. A neveléssel kapcsolatos eredmények és a szakmai háttér olyan tulajdonságok, amelyek tisztelete megszokott, és ez így igen ésszerű is. Árnnyoldala viszont, hogy ez a megszokás könnyen csapdába ejti az embert. Másrészt azért, mert a társadalmi szerkezet és az intézmények nem megfelelően tervezettek és ellátottak ahhoz, hogy elérjék a kirekesztetteket, és bevonják őket a társadalomba. Ezt az állapotot „intézményi diszkrimináció”-nak is nevezik, és ez az, ami magához a kirekesztettséghez elsődlegesen hozzájárul. Végül, de nem utolsósorban pedig azért, mert ahogy később majd látni fogjuk, a diszkrimináció, a kirekesztés és a bizonytalanság hosszú távon egymást erősítő tényezők, amelyek egyre inkább megnehezítik az emberek számára, hogy felülemelkedjenek mindennapi küzdelmeiken. Ezeknek az embereknek támogatás nélkül gyakran lehetetlenné válik, hogy olyan helyzetbe kerüljenek, amelyben képesek önmaguk vagy mások képviselőit. Ennek következményeként a társadalomnak nem csak a kirekesztésről alkotott elképzelése sérül, hanem az arra való képessége is, hogy harcoljon ellene.

Kétszeres kockázat

A tudományos és irányelvekről szóló munkák nagy részére jellemző a sebezhető csoportok azonosítására és leírására fordított figyelem. Az osztályozás hasznos lehet, hiszen ez a kvantitatív kutatások, az irányelvek és a programok hatásának statisztikai értékelésének szükséges eszköze. A probléma ezzel az, hogy túlzott használata igen torz képet adhat a fiatalokról és a helyzetükről.

Bármilyen kirekesztettségben élő csoportot tartalmazó listával kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy adott csoportokról miért gondoljuk, hogy ki vannak téve a kirekesztés veszélyének, míg másokról nem. Feltehető például a következő kérdés: „Hová sorolhatók a tizenéves anyák vagy a területileg elszigetelt fiatalok?” A fiatalok egyes csoportjai gyakran kimaradnak ezekből a listákból, mert természetüket tekintve nagyon egyediek. Ilyenek például azok a fiatalok, akik súlyosan beteg szüleit vagy rokonaikat ápolják. Ha minden, arra érdemes igénynek eleget szeretnénk tenni, a lista elkerülhetetlenül hosszúra nyúlna.

Végül, az emberek csoportosításával az a gond, hogy egyszerre több csoportba is tartozhatnak. Sőt, előfordulhat, hogy ők maguk csak bizonyos csoportokhoz tartozókként azonosítják magukat, vagy úgy érzik, nem tartoznak egyik csoportba sem. Annak felismerése azonban, hogy valaki egyszerre több sebezhető csoportba is tartozhat, magában a kirekesztettség megértésében segíthet. Mit jelent például az, ha valaki nemcsak egy etnikai kisebbséghez tartozik, hanem tartós szegénységben is él? Vagy ha valaki egyedülálló anya, akinek alacsony a jövedelme és területi elszigeteltségben él? Ha ezen csoportok mindegyike ki van téve a társadalomból való kirekesztődés veszélyének, akkor vajon az adott személy kétszeresen vagy háromszorosan veszélyeztetett? A „kétszeres kockázat” vagy a „többszörös bizonytalanság” elképzelése alapul szolgál a kirekesztettség átfogóbb megértéséhez, beleértve annak okait és következményeit.

Emberi jogi megközelítés

„Az alapvető biztonság hiánya egy vagy több olyan tényező hiányát jelenti, amelyek képessé teszik az egyéneket és a családokat arra, hogy szakmai, családi és társadalmi kötelezettségeket vállaljanak, és hogy alapvető jogokat élvezzenek. Egy ilyen helyzet időben hosszabb lehet, és súlyosabb, állandó következményekkel járhat. A tartós szegénység annak az eredménye, amikor az alapvető biztonság hiánya egyidejűleg gyakorol hatást az emberek életének számos felületére; amikor hosszán tart, és amikor súlyosan veszélyezteti az emberek esélyeit arra, hogy a belátható jövőben visszaszerezzék jogukat, és újra felvállalják kötelezettségeiket.”

A tartós szegénység a Francia Gazdasági és Szociális Tanács (1987) és az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa (1996) által elfogadott definíciója.

Ez a tartós szegénység definíciója, de éppúgy szólhatna a tartós kirekesztettségéről is. Arra a valóságra mutat rá, amellyel számos perifériára szorult fiatalnak kell számolnia a társadalomban. A definíció az emberek helyzetének három lényeges aspektusát emeli ki:

- **Többszörös bizonytalanság** – A legsebezhetőbb fiatalok gyakran egyszerre több, különféle bizonytalansággal is küzdenek, például a munkanélküliséggel, diszkriminációval és elszigeteltséggel vagy nem megfelelő lakáskörülményekkel, egészségügyi problémákkal, átgondolatlan oktatással és képzéssel.
- **Állandóság** – A hosszú távon jellemző, többszörös bizonytalansági tényezők állandósíthatják és fokozhatják egymást, azaz: a nem megfelelő lakáskörülmények ronthatják az egészséget; a diszkrimináció munkanélküliséghez vagy iskolai problémákhoz, a család széthullása elszigeteltséghez vezethet.
- **A jogok és kötelezettségek csökkenése** – Végül az alapvető szociális, gazdasági, kulturális, civil és politikai jogok és kötelezettségek is sérülnek vagy komoly veszélybe kerülnek. Nehéz jól teljesíteni az iskolában, ha napi szinten kell megküzdenünk a diszkriminációval. Alapvető iskolázottság nélkül viszont hogyan találhatnánk tisztességes állást? Egy valamirevaló állás nélkül hogyan engedhetnénk meg magunknak megfelelő lakáskörülményeket? És amikor az önbizalmunk már romokban hever és mások sem értik helyzetünket, akkor nagyon nehéz kulturális és civil projekteken részt vállalni. Ezek a feszültségek elviselhetetlen terhet jelenthetnek a család számára. Ha ez a fajta örödi kör nem törik meg, akkor végeredményben az egyén életének minden aspektusára kihatással lesz.

Ilyen körülmények között az életben napi küzdelemmá válik a kötelezettségek teljesítése és az alapvető jogok élvezete, ami a legtöbbször számára magától értetődő. Ez a társadalomból és annak projektjeiből való kirekesztődést jelenti.

Az olyan fiatalok, mint akiket korábban említettünk, azzal, hogy segítenek megérteni a tapasztalataikat, a vágyaikról is beszélnek nekünk. A kirekesztés elleni küzdelemben az ifjúsági munka szerepe az, hogy több lehetőséget biztosítson azoknak a fiataloknak, akiknek kevés jutott – de a célja nem ez. Ezek a lehetőségek keresztül támogathatjuk a fiatalokat azon erőfeszítéseikben, hogy elkerülhessék az erőszak csapdáját, és összehozhassuk őket, hogy lerombolhassák a falat.